

Ruxandra IVĂNCESCU

TRANSILVANIA ȘI LITERATURA FANTASTICĂ (DE LA BRAM STOKER LA ȘTEFAN AGOPIAN)

Motivând plasarea acțiunii romanului său (controversat, dar de mare succes) în Transilvania, Bram Stoker spunea că în aceste locuri există legende străvechi, păstrate ca niciunde în altă parte a Europei. Venind din partea irlandezului Bram Stoker, acesta este, cu adevărat, un compliment, deoarece autorul romanului *Dracula* provenea, el însuși, dintr-un spațiu plin de „eresuri”.

„Potcoava Carpaților /.../ a devenit un centru al tuturor vârtejurilor imaginației”, scrie în jurnalul său Jonathan Harker, protagonistul romanului *Dracula*. De unde această descătușare a tuturor proiecțiilor imaginarului ce-i dă vertijuri tânărului avocat englez? De ce toate lecturile în domeniul fantasticului, toate ciudatele explorări în aspectul nocturn al imaginarului întreprinse de Bram Stoker se vor fi simțit magnetic polarizate de ținuturile transilvane pe care le cunoștea doar din vagi descrieri și hărți aproximative?

Fascinația pentru zona Transilvaniei provine, în primul rând, de la așezarea geografică a acesteia, o așezare cât se poate de potrivită unei geografii mitologice. Privită dinspre Răsărit sau dinspre Apus, Transilvania este un „teritoriu de trecere” prin excelență. Un spațiu al „trecerii” asemeni celor descrise de antropologul Arnold van Gennep în lucrarea sa *Riturile de trecere*¹. Adică un ținut aflat între două lumi. Și pentru a trece dintr-o lume într-alta trebuie să parcurgi teritoriul de trecere. Trebuie să te separi de o lume pentru a te putea integra într-o alta. Iar adesea aceste „intrări” dintr-o lume într-alta sunt marcate de portaluri vegheate de „monștri păzitori ai pragului”².

În basme „teritoriile de trecere” sunt reprezentate de pădurea vrăjită, de câmpiile devastate, păzite de Scorpie și Gheonoaie sau de balaurul ce ține ferecate apele. Și pentru că orice trecere este, implicit, o inițiere, o moarte și o renaștere, pădurea vrăjită va fi un asemenea spațiu, al inițierii și revelației.

Dimensiunea ocultă a romanului scriitorului irlandez Bram Stoker a scăpat lecturii multora dintre contemporanii săi. Mai mult ca sigur, aspectele ezoterice ale romanului erau destinate doar unui restrâns cerc al prietenilor autorului, care îi cunoșteau (poate îi și împărtășeau) preocupările în domeniul ocultismului, al misterelor legate de nemurire și tinerețe veșnică.

Așezarea Transilvaniei o va transfera din realitatea geografică în geografia mitologică: ea va fi „pădurea vrăjită”, spațiu al proiecțiilor imaginarului, al inițierii, morții și renașterii. Aici își află sălașul misteriosul conte Dracula, cel ce deține taina nemuririi și tinereții veșnice. Asemeni personajelor din basm și mitologie, el este un „păzitor al pragului” dintre două lumi. El vegheză nu doar trecerea dintre Occident și Orient (cum bănuiește Jonathan Harker la sosirea sa în Transilvania), ci și trecerea dintre viața comună, a muritorilor de rând, și viața veșnică. Chiar statutul de „ne-mort”, de „mort-viu” îl arată pe conte drept o făptură aflată în zona „trecerii”, a „portalului” dintre lumi: el nu aparține în totalitate nici lumii celor vii și nici lumii celor morți. Și va reprezenta pentru ceilalți eroi ai romanului Dracula fascinația pe care o exercită un teritoriu interzis, teroarea necunoscutului, atracția misterului și ispita.

Pentru majoritatea cititorilor, *Dracula* este un roman de aventuri, unde un grup de englezi onorabili trag o spaimă strașnică, iar apoi, ajutați de prietenul lor olandez, profesorul Van Helsing, pornesc la atac împotriva contelui-vampir Dracula, pe care în final îl vor învinge, într-o apoteoză a Binelui și a Rațiunii ce vor triumfa, desigur, împotriva forțelor întunericului. Pentru cei ce privesc

¹ Vezi Arnold van Gennep, *Riturile de trecere*, Iași, Ed. Polirom, 1998.

² *Ibidem*.

însă către dimensiunea ocultă a romanului și cunosc preocupările ezoterice ale lui Bram Stoker, Dracula este Marele Inițiat, Mare Preot și Magician, ofician al unor străvechi rituri de inițiere transmise de Bram Stoker sub forma unui scenariu de basm și plasate în Transilvania, cea devenită pentru scriitorul irlandez un fel de creuzet alchimic, inimă a misterului.

Acest statut de Mare Inițiat și ofician al misterelor explică și fascinația pe care protagoniștii-neofiți ai romanului o resimt față de contele Dracula, ecou al fascinației pe care Bram Stoker însuși pare a o trăi față de creația sa. Și această stranie stare de fascinație va depăși paginile cărții, va trece de granițele spațiului și timpului și va face din eroul lui Bram Stoker o întruchipare a aspectului nocturn al imaginarului, un „Barbă Albastră” care deține cheia castelului său din Transilvania și, odată cu aceasta, cheia misterului ce înseamnă trecerea dintre două lumi.

Castelul contelui Dracula, așa cum îl vede Jonathan Harker, se înalță pe o creastă muntoasă și veghează, impunător și inaccesibil, asupra întregului ținut împădurit. Locul misterului nu poate fi decât muntele, avatar literar al mitologicului munte sacru, cel ce leagă cerul de pământ și îi ajută pe oameni să se apropie de zei. Și vorbind despre „istoria” lui Dracula și a familiei sale, profesorul Van Helsing va spune: „Cei din neamul Dracula au fost de viță aleasă, deși au existat unele vlăstare bănuite că au legături cu Necuratul. Ei învățau tainele diavolului la Scholomance, între munți, deasupra așezării Hermannstadt, acolo unde diavolul pretinde că al zecelea învățăcel i se cuvine lui. În însemnări sunt unele cuvinte ca: strigoaică, vrăjitoare, ordog și pokol – Satana ain și Iadul –, iar într-un manuscris se vorbește despre acest Dracula însuși ca fiind vampir, ceea ce înțelegem foarte bine”³. Poveștile cu vampiri aparțin unei mitologii livești, foarte „la modă” printre scriitorii romantici. Însă inițierea la o „școală a diavolului”, aflată sub pământ sau în inima munților, o școală unde se deprind puterile vrăjitoarești ale solomonarilor este legată de mitologia populară românească. Și acest nume, de „Scholomance”, ne face să ne gândim la faptul că Bram Stoker, pasionat de ocultism, de tainele nemuririi și tinereții veșnice, avea cunoștință de legendele populare românești, care vorbesc despre școala ucenicilor magicieni și despre puterea solomonarilor. Iar mitologia populară autohtonă preia, la rândul său, o mitologie străveche, legată de Zalmoxis, cel ce se retrăgea în inima muntelui împreună cu discipolii săi pentru a le împărtăși acestora tainele morții și renașterii, ale vieții veșnice. Iar această „istorie” mitologizată a lui Zalmoxis i-a fascinat odinioară pe istoricii greci, și ei aflați în căutarea secretului nemuririi, precum scriitorul irlandez din secolul al XIX-lea. Cercetând vechile mituri și ritualuri, Bram Stoker va fi costatat faptul că acestea au fost „demonizate” de Biserică. Și iarăși va fi înțeles că nu putea vorbi despre ele în severa Epocă Victoriană altfel decât „demonizându-le” și codificându-le. Învăluindu-le într-un scenariu de basm, unde Binele învinge Răul. Pentru cei ce cunosc însă scenariul basmului, este limpede că Jonathan Harker intră într-un adevărat labirint al groazei pentru că încalcă interdicțiile pe care i le impune Maestrul Inițiator, stăpânul castelului. Eroii englezi, mândri de raționalitatea lor triumfătoare, de cuceririle civilizației, au parte de câteva șarje sarcastice din partea lui Bram Stoker, un compatriot al lui Swift și Joyce. Ei sunt, de fapt, protagoniștii unei inițieri ratate, „falșii eroi” din basm. Adevăratul erou al romanului este Dracula, drept dovadă faptul că el a continuat să fascineze generații de cititori, până în zilele noastre. Și a dat naștere la zeci, poate sute de interpretări – românești, eseistice sau cinematografice – ale complexe sale apariții.

În finalul romanului, după ce Dracula pare să fi fost răpus, castelul, enigmatic și inaccesibil, continuă să vegheze asupra trecătorilor transilvane. Poarta ce a fost deschisă, lăsând să se întrezărească misterul, s-a ferecat la loc. Misterul s-a închis în sine și privește în continuare, parcă disprețuitor, spre o lume de neofiți.

³ Bram Stoker, *op. cit.*, p. 369.

Revenind la toposul muntelui sacru, observăm că drumul spre acest spațiu al inițierii este marcat de pădurea vrăjită, un loc al „trecerii” prin excelență, după cum am arătat în prima parte a lucrării. Și acest „teritoriu de trecere” este vegheat de „monștri păzitori” ai pragului și de „animale călăuză”, jucând, la rândul lor, rolul de maestri inițiatori. Un astfel de animal călăuză este lupul. Un lup îi salvează viața lui Jonathan Harker atunci când englezul, prea curios și încrezător în forțele sale, se pierde într-o „Noapte a Walpurgiei” germană. Lupii îl vor amenința pe tânărul avocat și în drum spre castelul Contelui pentru ca, mai apoi, să se retragă la intervenția unui straniu vizitativ, ce se va dovedi a fi chiar Dracula. Acesta are, de altfel, capacitatea de a se preschimba în lup și privește aproape cu tandrețe spre aceste fiare pe care le numește „copiii nopții”. Preschimbarea în lup nu este doar un aspect al legendelor legate de strigoi și pricolici. Ea este, alături de cunoașterea limbii animalelor, un atribut șamanic prin excelență, o virtute dobândită de marele magician, de marele sacerdot – de solomonarul din mitologia românească. O mitologie unde întâlnim și imaginea lupului, văzut ca „animal călăuză” în poezia ritualică funerară, o poezie a riturilor de trecere „dintr-o lume-n alta/Dintr-o țară-n alta/Din lumea cu dor/În cea fără dor”. Lupul, care „știe seama codrilor” și pe care „dalbul de pribeag” trebuie să și-l „prindă de frate” spre a străbate „trecerea” spre „lumea de dincolo”, face parte din galeria mitologică a „monștrilor păzitori ai pragului”, precum Anubis și Cerber.

Un alt autor de literatură fantastică, Jules Verne, va găsi în zona împădurită a Transilvaniei un loc ideal pentru proiecții ale imaginarului. Posibil inspirat de lectura romanului lui Bram Stoker, Castelul din Carpați vorbește despre iubirea de dincolo de moarte, despre fascinația și spaima în fața misterului, despre atracția necunoscutului.

Alături de muntele sacru și pădurea vrăjită, un topos mitologic este și câmpia. Întâlnită în basm, unde are, și ea, funcția de „teritoriu de trecere” spre lumea de dincolo, spre tărâmul tinereții veșnice, și este vegheată de „monștri păzitori ai pragului”, precum Scorpia și Gheonoaia, câmpia va apărea și în literatura fantastică. Locul întins, a cărui linie se pierde în zare, este un spațiu al mirajului și al întâlnirii dintre două lumi, a sacralului și a profanului. Câmpia transilvană va deveni un adevărat personaj în proza lui Pavel Dan, unde întinderea nesfârșită va stârni un „joc al ielelor”, cele ce vor lăsa în urma lor un „copil schimbat”. Duhul misterios adus de iele își va urma tatăl adoptiv în peregrinările acestuia pe întinderea necuprinsei câmpii și se va arăta drumeților asemeni unui Sfinx viu, amintind, mereu și mereu, de partea obscură, indescifrabilă a lumii.

Odată cu proza de inspirație neoromantică, expresionistă a lui Pavel Dan, unul dintre puținii autori români pe care Eugen Ionescu îi propunea pentru o traducere într-o limbă de circulație internațională, pășim în secolul al XX-lea. Și vom regăsi Transilvania ca spațiu al misterelor în proza unui autor de la sfârșitul acestui secol, și anume Ștefan Agopian. De data aceasta burgul transilvan va fi scena unui roman, *Sara*, în parte metaficțiune istoriografică, în parte literatură fantastică. „Sibiul anului 1703” va fi cadrul poveștii biblice a lui Tobit și a Sarei, „fecioara posedată de demoni”⁴. În burgul transilvan vor fi proiectate intrigi politice dar și imagini oniric-fantastice, de o rară frumusețe plastică, unde aspecte ale imaginarului renescentist vor fi dezvoltate în cheie suprarealistă.

Acestea au fost doar câteva repere dintr-o posibilă istorie a imaginarului, care ne sunt înfățișate de literatura fantastică dedicată lumii Transilvaniei. Poarta castelului, deschisă de Bram Stoker, invită mai departe la descoperirea unor vechi „eresuri” de interes antropologic, și, dincolo de acestea, la noi proiecții ale fanteziei creatoare.

⁴ Ștefan Agopian, *Sara*, București, Ed. Eminescu, 1987.

Abstract

The paper presents Transylvania as a „territory of passage”, following the description of this kind of territories offered by Arnold van Gennep in his book *The Rites of Passage*. The territory of passage is a „no man’s land”, situated between two worlds. The one who wants to carry out a rite of passage, to pass from a world to the other has to modify his status, to die in a world in order to accomplish resurrection into the other. He becomes another one by going through the rites of passage and crossing the territory of passage. Transylvania, situated at the border between East and West, between Sunrise and Sunset, land of magic forest and sacred mountain, has all the features of the territory of passage. And this may be the reason for the fact that gothic novels have placed their action in Transylvania. The most famous of this novels is Bram Stoker’s *Dracula*. And this book seemed to have opened a gate of the imaginary, a gate passed through by many writers as Jules Verne or, in the 20th century, Pavel Dan and Stefan Agopian. Our paper describes some of the themes in the above mentioned works, as far as they are connected to Transylvania as a territory of passage.

From this point of view Bram Stoker’s main character, Dracula, represents, by his status, the idea of „passage” and initiation. He is „undead”, neither dead, nor alive. He is the guardian of the gate between two worlds, between life and death, between common life and the mystery of initiation. And one of the characters in the novel mentions that some members of Dracula family were Devil’s disciples in order to become magicians. And this idea can be connected to the old legends of the magician kings and Gods teaching their disciples about immortality in the heart of the sacred mountain.

For the 20th century authors Transylvania is also a land of mystery. In the stories written by Pavel Dan the endless field of Transylvania becomes a territory where supernatural creatures arise hallucination and interfere in the life of common people. As for Stefan Agopian’s novel, *Sara*, a postmodern creation, half history and half fairy tale, its action takes place in Sibiu, centre of imagination and picturesque descriptions.